

Colecția *Teologie Bizantină*

3

Viața Sfântului Nifon al Constanțianeii

Traducere din limba greacă bizantină de

MONAHIA PARASCHEVA ENACHE

Introducere, note, bibliografie, indici și ediție îngrijită de

PR. DRAGOȘ BAHRIM

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Doxologia

Iași, 2022

Colecția **TEOLOGIE BIZANTINĂ**

Colecția **TEOLOGIE BIZANTINĂ** își propune să publice, în traduceri noi însoțite de studii și referințe critice, izvoare teologice, texte dogmatice, polemice sau simbolice, absolut esențiale unei bune cunoașteri a rafinementelor și subtilităților de gândire ale scriitorilor și teologilor bizantini, oferind o nouă lumină asupra unor teme încă disputate și o bază pentru un posibil dialog teologic. Colecția se adresează deopotrivă specialiștilor, clericilor, studenților și cititorilor interesați de teologie, oferind volume care beneficiază de îngrijire științifică.

Editor general:

Pr. Dragoș Bahrim

Consiliul științific:

Pablo Argárate (Universităt Graz)

Pr. Daniel Benga (Ludwig Maximilians Universität, München)

Petre Guran (Institutul de studii sud-est europene, București)

Jean-Claude Larchet (Strasbourg)

Adrian-Nicolae Lemeni (Universitatea București)

Ionuț-Alexandru Tudorie (St Vladimir's Orthodox Theological Seminary,
New York)

Lucrare apărută în cadrul

Departamentului de Valorizare a Tezaurului Patristic

Cuprins

Lista de abrevieri	7
Introducere	9
Viața Sfântului Nifon al Constanțianeii	23
Planul textului	25
Viața și petrecerea Cuviosului Părintelui nostru Nifon, cel ce s-a nevoit în Constantinopol și a ajuns episcop al Constanțianeii cea din Alexandria	29
Canon de rugăciune la Sfântul Nifon, Episcop al Constanțianeii, în Egipt	237
Bibliografie	245
Indici	249
Indici de nume proprii	251
Indici de referințe scripturistice	256

LISTA DE ABREVIERI

- BHG* – F. Halkin (ed.), *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, 3 vol., Bruxelles, 1957
- CCSG* – *Corpus Christianorum Series Graeca*, Turnhout, 1977 –
- CPG* – Geerard, M., *Clavis Patrum Graecorum*, 3 vol., Brepols-Turnhout, 1979, Supplementum, 1998 (ed. M. Geerard et J. Noret)
- EHESS – École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris
- PG* – *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, ed. J.-P. Migne, 1-161, Paris, 1857-1866
- VHPF* – *Viața în Hristos. Pagini de Filocalie*, Iași, 2012 –
- VHM* – *Viața în Hristos. Mărgăritare*, Iași, 2014 –
- VHNZ* – *Viața în Hristos. Seria de autor „Sf. Neofit Zăvorâtul”*, Iași, 2015-2016
- TB* – *Teologie bizantină*, Iași, 2019 –

INTRODUCERE

Literatura apocaliptică bizantină a fost suficient de prolifică încât să atragă în mod special, în ultimele zeci de ani, atenția bizantinologilor¹, care au încercat analiza și au cercetat implicațiile ei din multiple perspective: teologice, istorico-politice, literare, spirituale. Un recent inventar al izvoarelor apocaliptice scrise în limba greacă, datate între anii 500-1500², a scos la iveală un număr de 50 de texte, de variate dimensiuni, aflate în 688 manuscrise. O creștere a interesului pentru acest tip de literatură s-a observat pe de o parte, în secolul al X-lea, legat de așteptarea eshatologică a anului 1000³ și, ulterior, cauzată de declinul imperiului, cu un vârf

¹ Amintim aici mai ales lucrările de pionierat ale lui PAUL J. ALEXANDER, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1985; GERHARD PODSKALSKY, *Byzantinische Reichseschatologie. Die Periodisierung der Weltgeschichte in den vier Grossreichen (Daniel 2 und 7) und dem tausendjährigen Friedensreiche (Apok. 20). Eine motivgeschichtliche Untersuchung* (Münchener Universitäts-Schriften, Reihe der philosophischen Fakultät 9), München, 1972; AGOSTINO PERTUSI, *Fine di Bisanzio e fine del mondo. Significato e ruolo storico delle profezie sulla caduta di Costantinopoli in Oriente e in Occidente* (Istituto storico italiano per il Medio Evo, *Nuovi Studi Storici* 3), ed. E. Morini, Roma, 1988. A se vedea cu mult folos și evaluările lui ANDREI TIMOTIN, *Visions, prophéties et pouvoir à Byzance. Étude sur l'hagiographie méso-byzantine (IXe-Xe s.)* (*Dossiers Byzantins* 10), EHESS, Paris, 2010.

² ANDRÁS KRAFT, „An inventory of Medieval Greek Apocalyptic Sources (c. 500-1500 AD): Naming and dating, editions and manuscripts”, *Millennium. Jahrbuch zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausends n. Chr.*, vol. 15, 1, 2018, pp. 69-143.

³ PAUL MAGDALINO, „The Year 1000 in Byzantium” în P. MAGDALINO (ed.), *Byzantium in the Year 1000*, Brill, Leiden, Boston, 2003, pp. 233-270, în special

în secolul al XV-lea, marcat decisiv de căderea Constantinopolului din 1453. Între aceste izvoare, se remarcă trei dintre ele, de o amploare neobișnuită și cu o influență pe măsură, toate de origine constantinopolitană, datate în secolul al X-lea: *Viața Sfântului Andrei cel nebun*⁴, *Viața Sfântului Vasile cel Nou*⁵ și *Viața Sfântului Nifon al Constanțianei*, care face obiectul cărții de față. Succesul, mai ales al ultimelor două, pe lângă conținutul lor teologic și ascetic, se datorează, cred, viziunilor eshatologice pe care le conțin: viziunea Sfintei Teodora despre ieșirea sufletului și vămile văzduhului din *Viața Sfântului Vasile cel Nou* și vederea Judecării de Apoi prezentă în ambele, în redactări independente, dar receptate ulterior de Biserică aproape canonic.

Misterioasa *Viață* a Sfântului Nifon al Constanțianei nu și-a descoperit încă toate necunoscutele, mai ales din cauza prea puținei referințe istorice din cuprinsul ei și multiplelor anacronisme

p. 244 și urm.; ANDREI TIMOTIN, „Byzantine Visionary Accounts of the Other World. A Reconsideration”, în J. BURKE (ed.), *Byzantine Narrative: Papers in Honour of Roger Scott*, Brill, 2006, pp. 404-420.

⁴ *Vitae Andreae Sali*, BHG 115z-117k, ed. L. RYDÉN, *The Life of St. Andrew the Fool*, vol. 1, *Introduction, testimonies and Nachleben*, vol. 2, *Text, translation and notes. Appendices (Studia Byzantina Upsaliensia 4, 1-2)*, Uppsala, 1995.

⁵ *Vita sancti Basilii iunioris*, BHG 263-264f. Ediție critică a textului grec integral din *Mosquensis Sinod. gr. 249* în D. SULLIVAN, A.-M. TALBOT, ST. MCGRATH, *The Life of Saint Basil the Younger. Critical Edition and Annotated Translation of the Moscow Version (Dumbarton Oaks Studies XLV)*, Washington D.C., 2014 [ediție în limba română: *Viața Sfântului Vasile cel Nou. Vămile văzduhului și vederea Înfricoșătoarei Judecări*, trad. LAURA ENACHE, studiu introductiv de PETRE GURAN, ediție de PR. DRAGOȘ BAHRIM (TB 2), Editura Doxologia, 2020]; o altă ediție critică a textului grec din *Athoniensis Dionysiou 107* și a textului slavon din manuscrisul din secolul al XI-lea, *Mosquensi Egorov 162* la T.V. PENTKOVSKAYA, L.I. SHCHEGOLEVA, S.A. IVANOV, *Житие Василия Нового в древнейшем славянском переводе. т. I: Исследования. Текст*, Moscova, 2018.

de ordin lingvistic sau topografic evidențiate de Lennart Rydén⁶. Aceste analize au și condus spre stabilirea unor datări diferite a originii textului, de-a lungul anilor: sec. VIII-IX (S. Eustratiades)⁷, sec. X-XI (L. Rydén)⁸, sec. al X-lea (A. Kazhdan)⁹, 965-1037 (S. Ivanov)¹⁰. Recent, Sergey Ivanov¹¹ a propus o nouă datare, mai precisă, a textului – anul 970. El pornește de la o referință în text la războiul bizantinilor cu rușii din Tracia¹² anului 970. Cum autorul pare să nu cunoască rezultatul bătăliei, Ivanov presupune redactarea acelei părți a lucrării chiar în acel an. Dezbrăcarea textului de orice materialitate istorică a și condus pe mulți istorici recentși să considere pur ficțională persoana Sfântului Nifon, deși Tradiția ecleziastică nu s-a îndoit de realitatea sa, narațiunea fiind recepționată

⁶ L. RYDÉN, „The Date of the Life of St Niphon, *BHG 1371Z*”, în S.-T. TEODORSSON (ed.), *Greek and Latin Studies in Memory of Cajus Fabricius (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 54)*, Gothenburg, 1990, pp. 33-40.

⁷ S. EUSTRAIADES, „Ο ὁσιος Νήφων, ἐπίσκοπος Κωνσταντιανῆς τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν”, *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, 35, 1936, p. 207.

⁸ L. RYDÉN, „New Forms of Hagiography: Heroes and Saints”, în *The Seventeenth International Byzantine Congress, Major Papers*, New Rochelle, NY, 1986, p. 549; L. RYDÉN, „The Date of the Life of St Niphon, *BHG 1371Z*”, p. 40.

⁹ A. KAZHDAN, *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, ed. C. Angelidi (National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, Research Series 4), Atena, 2006, p. 201.

¹⁰ S.A. IVANOV, „К датировке жития св. Нифонта (*BHG 1371Z*)”, *Византийский Временник* 58, 1999, p. 75, articol reluat în S.A. IVANOV, *Византийская культура и агиография*, 2-е издание, Издательский Дом ЯСК, Moscova, 2020, pp. 258-263.

¹¹ S.A. IVANOV, „Нашествие Святослава на Византию в Житии Нифонта Константианского” în E. A. Мельникова (ed.), *Восточная Европа в древности и средневековье*, Moscova, 2018, pp. 118-123.

¹² *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 134 [Toate referințele la *Viața Sfântului Nifon* pe parcursul lucrării de față vor fi date la paragrafele ediției Rystenکو, împărțire păstrată și de noi].

ca atare în canonul hagiografic bisericesc¹³. Textul a fost socotit însă în Biserică mai degrabă ca o istorie mistică și o revelație dumnezeiască.

Câteva lucruri se pot distinge destul de limpede: Nifon s-a născut într-o familie creștină din cetatea Halmyropolis, identificată de L. Rydén¹⁴ cu Halmyros din Golful Pagasetic (Magnesia), în zona portului Volos de azi. O ipoteză mult mai interesantă pentru noi a adus recent în atenție Albrecht Berger¹⁵, care socotește că Halmyropolis este de fapt cetatea dobrogeană Halmyris, din apropierea satului Murighiol de astăzi, ajunsă foarte cunoscută azi datorită descoperirii în ruinele basilicii sale episcopale a moaștelor Sfinților martiri Epictet și Astion.

Datorită inteligenței sale, Nifon este adus la Constantinopol de un ofițer, Savatie, prieten cu tatăl său, Agapit, care-l găzduiește în locuința și familia sa ca pe propriul fiu. Se ocupă de educația lui, oferindu-i tot ce era mai bun în acele vremuri. Ajuns la adolescență, tânărul Nifon, măcinat și de înstrăinarea timpurie, ajunge să cadă în păcate mari, până la sodomie și pedofilie. Este poate singura hagiografie care menționează astfel de căderi ale unui viitor sfânt. Își vine însă în sine, se întoarce la Dumnezeu cu multă pocăință și zdrobire și urmează o perioadă de asceză extremă, direct

¹³ Unul dintre argumentele lui Berger în acest sens este lipsa cu desăvârșire a numelui Nifon în prosopografia bizantină, ca nume laic, înaintea acestei hagiografii. Chiar și așa, numele Nifon este întâlnit doar ca nume monahal sau duhovnicesc: Mitropolitul Nifon al Novgorodului (1130-1156), patriarhii Nifon I (1310-1314) și al II-lea (1486-1488, 1497-1498 și 1502) de Constantinopol, patriarhul Nifon al Alexandriei (1366-1385) și protosul Muntelui Athos Nifon Kavsokalivitul (1316-1411); cf. ALBRECHT BERGER, „Einige bemerkungen zur textgeschichte des Bios des Nephon von Konstantiane”, în A. BINGGELI, V. DÉROCHE (éd.) avec la collaboration de M. STAVROU, *Mélanges Bernard Flusin*, Paris, 2019 (*Travaux et Mémoires* 23/1), p. 56.

¹⁴ L. RYDÉN, „The Date of the Life of St Niphon, BHG 1371z”, pp. 33-40.

¹⁵ ALBRECHT BERGER, „Einige bemerkungen zur textgeschichte des Bios des Nephon von Konstantiane”, p. 56.

proporțională cu abisul căderii pe care o trăise. Are parte de un război cumplit de la diavol, care își cere drepturile din partea celui care lucrase cu multă râvnă cele ale lui. Rezistă acestor noi ispitiri și împlinesc în același timp nenumărate descoperiri de la Dumnezeu și viziuni. Nifon dobândește treptat multe harisme de la Dumnezeu, dintre care domină cea a străvederii și contemplației. Sfântul Nifon începe să vadă realitățile eshatologice cu ochi limpezi, ceea ce îi uimește pe contemporani.

Se ferește de lume și de oameni printr-o pocăință adâncă și neîncetată, participă permanent la cultul din bisericile constantinopolitane și nu adoptă o atitudine de nebun întru Hristos (σάλος) așa cum se întâmplă cu Andrei cel Nebun sau cu Vasile cel Nou, dar, în același timp, refuză și să intre în monahism, rămânând laic, socotindu-se nevrednic de a intra în acest cin:

Și mulți îi ziceau aceasta: „Cum de nu te-ai făcut, părinte, monah cu chipul?”. Către aceștia răspundea: „Iertați-mă, fraților, m-am socotit pe mine că nu sunt vrednic de un asemenea chip, pentru că eu mi-am întinat *chipul* meu cel de la început, dar nădăjduiesc în îndurările iubitorului de oameni Dumnezeu că și în acest chip în care sunt pot să mă rog Domnului meu Iisus Hristos ca să mă scoată pe mine din focul cel veșnic, căci nimic mai mult nu cer de la El, decât să fiu izbăvit de focul cel veșnic, dar nu numai eu, ci și toți cei ce-L slăvesc pe El”.¹⁶

Totuși monahismul nu are o imagine foarte bună în lucrare¹⁷, cuviosul remarcând de multe ori starea de decădere a acestuia, evidențiind că uneori e mai ușor să te mântuiești ca laic decât ca monah. Într-un celebru pasaj profetic, Nifon îi descrie ucenicului său starea monahismului până la sfârșitul veacurilor, harismele, dar și căderile sale:

¹⁶ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 113.

¹⁷ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 82, 112.

Fiule, până la sfârșitul veacului nu va lipsi proroc Domnului Dumnezeu, după cum nici lui satana nu-i vor lipsi slujitorii. Totuși, în zilele cele de pe urmă, cei care vor fi plăcuți Domnului în adevăr se vor ascunde în mod potrivit de oameni și nu le va fi dat lor să săvârșească semne și minuni, precum în zilele acestea, ci vor umbla cu smerenie pe calea practică și nu se vor afla întru nimic mai mici decât părinții făcători de minuni în Împărăția lui Dumnezeu, fiindcă atunci nu va mai fi nimeni în ochii lor să facă semne pentru ca dintr-o asemenea pricină oamenii să se înflăcăreze în credință, atunci cu foarte mare râvnă se vor deda la lupte, căci cei ce vor împodobi atunci tronurile arhieriei în toată lumea vor fi necercați și ignorând complet știința virtuții. Iar întâistătorii monahilor vor fi asemenea, supuși toți lăcomiei pântecelui și slavei deșarte și vor fi mai degrabă sminteală oamenilor, iar nu pildă, de aceea și mai mult va fi neglijată virtutea, căci atunci iubirea de argint va împărăți și vai monahilor care se vor îmbogăți în aur! Căci aceștia ocară veșnică vor fi Domnului Dumnezeu și nu vor vedea fața lui Dumnezeu cel viu. Monahul sau laicul care va da cu camătă aurul lui, dacă nu se va depărta de o asemenea rătăcire, vor fi socotiți ca lacomi, nerodind lui Dumnezeu prin binefacerea către săraci, aceștia vor fi scufundați în adâncul tartarului. Atunci, o, fiule, cum spuneam mai înainte, cei mai mulți, ținuți fiind de ignoranță, se vor pierde, umblând pe calea cea largă, și eu, nebun fiind, spun acestea. Totuși, iartă-mi mie, fiule, păcătosului și nenorocitudii, și nu înceta rugându-te pentru mine, spurcatul, cel ce mi-am cheltuit tinerețea și bătrânețea în multe rele.¹⁸

Cuvântul acesta al Sfântului Nifon a circulat și extras separat în manuscrisele medievale românești (uneori sub numele Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului) tocmai pentru impactul și actualitatea sa în toate epocile. În aceeași ordine de idei, un tânăr, Neofit, îi cere sfatul pentru o viață virtuoasă pentru mântuire cuviosului

¹⁸ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 137.

Nifon. Toate recomandările țin de împlinirea în lume a unei vieți virtuoză prin împlinirea poruncilor lui Hristos¹⁹.

Conștiința păcatelor îl ține pe Nifon într-o stare permanentă de meditare la moarte, ieșirea sufletului și la Judecată. Acesta este cadrul în care este părtaș la cea mai spectaculoasă dintre toate viziunile pe care le are, vederea Judecării de Apoi²⁰, un fel de punct de fugă al întregului text hagiografic. Extraordinara scenă rămâne până astăzi singurul text bizantin cu acest conținut, alături de cel din *Viața Sfântului Vasile cel Nou*²¹. Vederea Judecării de către Nifon face din acesta un martor privilegiat al celor mai mari taine ale lui Dumnezeu și devine în mod firesc unul dintre mijlocitorii creștinilor la Judecata de Apoi (alături de Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul), rol care transpare în mai multe locuri din hagiografie²².

Spre sfârșitul vieții, în timpul patriarhatului Sfântului Alexandru al Constantinopolului, lui Nifon i se descoperă într-o teofanie că va ajunge episcop al Bisericii²³. Temându-se să nu fie numit chiar Arhiepiscop al Constantinopolului, părăsește cetatea în taină alături de ucenicul și hagiograful său²⁴, plecând spre Alexandria. Aici păstora Sfântul Alexandru al Alexandriei, care este înștiințat de

¹⁹ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 132.

²⁰ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 82-96.

²¹ *Vita sancti Basilii iunioris*, IV, 7 - V, 144, *The Life of Saint Basil the Younger*, pp. 364-698 [TB 2, pp. 233-429].

²² De exemplu în marea rugăciune din § 78. Rolul acesta al Sfântului Nifon l-a făcut pe pictorul Sorin Dumitrescu să-l identifice pe sfânt într-unul dintre personajele din proximitatea mării scene a Judecării de Apoi de la Voroneț, socotind viziunea lui Nifon drept principalul document care a stat la baza compoziției monumentale, teză rămasă totuși la nivel de conjectură. Cf. SORIN DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc. O investigație artistică a bisericilor-chivot din nordul Moldovei*, Editura Anastasia, București, 2003.

²³ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 141.

²⁴ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 142.

Dumnezeu că va primi în Biserică pe cel care urma să devină episcop al Constanțianeii, presat fiind la acel moment de poporul acelei eparhii să le hirotonească episcop. Lucrurile își urmează firescul, iar Nifon este hirotonit în Alexandria, chiar la sosirea sa, episcop canonic al Constanțianeii, localizată ipotetic în apropierea Alexandriei. Într-o analiză recentă, Sergey Ivanov²⁵ a ajuns la concluzia că această eparhie nu poate fi localizată în Egipt, ci ar trebui să fie Constanțiana, capitala Ciprului, care se numea, de fapt, în secolul al IV-lea, Salamina. Ca episcop se ocupă cu toată evlavia de turma lui Hristos, hrănindu-i cu Cuvântul lui Dumnezeu, tâlcuindu-le Scripturile, alcătuind scrieri exegetice, hrănind săracii și orfanii, vindecând bolnavii²⁶. Are noi viziuni, descrise și ele de ucenicul său²⁷.

Sfârșitul sfântului, petrecut într-o zi de 23 decembrie, a fost și el minunat, cunoscând momentul plecării cu trei zile înainte²⁸. Este înmormântat de Sfântul Atanasie cel Mare, devenit între timp patriarh al Alexandriei. În scena finală, Sfântul Nifon vede cetele îngerilor și ale puterilor cerești, pe Sfinții Apostoli, Sfinții mucenici, Sfinții proroci, Sfinții ierarhi și cuvioși, pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, iar în cele din urmă, Însuși Domnul Hristos vine și ia sufletului cuviosului părinte Nifon:

Vino la Mine, suflăte, care ai purtat smerenia Mea, Eu sunt Hristos pe Care din mult dor ți L-ai însușit adeseori, căci ziceai: „Hristoase al meu, Hristoase al meu!”. Iată Hristosul tău, vino la Mine!²⁹

²⁵ S.A. IVANOV, „К датировке жития св. Нифонта (ВНГ 13712)”, *Византийский Временник* 58, 1999, pp. 72-75. Pentru el, *Viața lui Nifon* ar putea fi văzută ca o încercare din secolul al X-lea de a se proclama cinstirea unui nou sfânt, după recucerirea Ciprului din 965.

²⁶ *Vitae Niphonii ep. Constantiana*, 146.

²⁷ *Vitae Niphonii ep. Constantiana*, 147-151.

²⁸ *Vitae Niphonii ep. Constantiana*, 152.

²⁹ *Vitae Niphonii ep. Constantiana*, 157.

Viața Sfântului Nifon, mai mult decât o biografie și hagiografie, este o narațiune care recapitulează întreaga învățătură ascetică a creștinismului răsăritean, în spiritul textelor filocalice sau al celor *de suflet folositoare* (ψυχωφέλης)³⁰, pe un puternic fundament eshatologic, de aceea, în acest spirit, prima ediție românească recentă, din 1994, urmând celei grecești care a stat la baza ei, a avut explicat în titlu acest lucru, cartea numindu-se *Un episcop ascet. Sfântul Nifon al Constanțianeii*³¹.

Textul în sine este alcătuit dintr-o suită de tablouri, aproximativ independente, în care domină viziunile, dar și pasajele morale și de îndrumare duhovnicească. Părți întregi din *Viață* sunt scrise didactic, sub formă de dialog între Nifon și diverși interlocutori, în genul literar al *întrebărilor și răspunsurilor* (ἔρωταποκρίσεις),

³⁰ Nu avem de a face cu un caz singular. Și alte hagiografii bizantine aspiră la același statut. Un exemplu foarte recent publicat în limba română ar fi viața Sfântului Chiril Fileotul: Nicolas Kataskepenos, *La vie de Saint Cyrille le Philéote, moine byzantin († 1110)*, introduction, texte critique, traduction et notes par ÉTIENNE SARGOLOGOS (*Subsidia Hagiographica* 39), Bruxelles, 1964 [traducere românească în: NICOLAE KATASKEPENOS, *Sfântul Chiril Fileotul – Viața ca Filocalie*, trad. LAURA ENACHE, ediție îngrijită de DIAC. ILARION ARGATU, *VHPF* 14, Editura Doxologia, Iași, 2020].

³¹ *Un episcop ascet. Sfântul Nifon al Constanțianeii*, trad. ARHIM. PETRONIU TĂNASE, ediție de ARHIM. IOANICHIE BĂLAN, Mănăstirea Sihăstria, 1994. O altă ediție a traducerii se poate afla și la Editura Anastasia: *Viața și Învățăturile Sfântului Ierarh Nifon*, carte apărută cu binecuvântarea PS EFTIMIE AL ROMANULUI ȘI HUȘILOR, Editura Antastasia, București, 2002. Tot aici aflăm și extrasul viziunii Judecății de Apoi: *Vedenie asupra Înfricoșătoarei Judecăți a Sfântului Nifon al Constanțianeii*, Editura Anastasia, București, 2004. Traducerea a fost făcută, din păcate, după o parafrază neogreacă ce are la bază manuscrisul *Dionysiou 198* (*Lambros 3732*), publicată în multe ediții de ARHIMANDRITUL HRISTODOULOS de la Mănăstirea Paraclitu, plină de prescurtări și aproximări ale textului: "Ένας άσκητής επίσκοπος: Άγιος Νήφων επίσκοπος Κωνσταντιανής, Oropos Attikis, 2013"¹³. Mai mult, se pare că versiunea neogreacă, și implicit, și cea românească au fost cenzurate de editori (în stilul puritanismului victorian), mai ales în punctele socotite „smintitoare”, referitoare la trup, homosexualitate etc.

având subiecte diverse, dar esențiale pentru un lector care caută o bună inițiere în creștinism: despre lucrarea îngerului păzitor³², ieșirea sufletului³³, învierea morților³⁴, tâlcuirea mistică a Sfintei Liturghii³⁵, moartea timpurie a pruncilor³⁶, folosul dobândirii copiilor³⁷, moartea năprasnică³⁸ sau felurile morții³⁹. De multe ori, exemplifică învățătura sa prin *povestiri duhovnicești* (διηγρήματα ψυχωφελή) deosebit de folositoare⁴⁰.

Autorul hagiografiei își păstrează anonimatul cu multă insistență. Practic, el apare cam pe la jumătatea textului ca ucenic și biograf, începând să scrie la persoana I. Îl însoțește în Constantinopol și în Egipt, iar la final, anunță scrierea *Vieții Sfântului Nifon*, descriind și atacurile demonice la care a fost supus pentru această tentativă a sa, din care a fost izbăvit tot de Sfântul Nifon, pentru a-și încheia lucrarea în folosul creștinilor:

Dar eu nu am socotit să dau uitării toate acestea care contribuie la folosul oamenilor nenumărați, ci, povățuit de rugăciunea cuviosului, am trecut acest mare noian. Răbdând multe tulburări și multe înfricoșări de la sălbaticii demoni care pururea îi pizmuiesc pe robii lui Dumnezeu, care mi-au spus în chip arătat, când am isprăvit această dumnezeiască scriere, acestea zicându-le: „O, cuiul care ne-a pironit pe noi, ucenicul împietritului aceluia cu inima. Căci nu credeam să mai suferim și aceasta, că multe istorisiri ale vieții lui ne supun pe noi cu asprime, dar haideți să-l sugrumăm pe acest rău scriitor și să

³² *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 55.

³³ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 67, 101-105.

³⁴ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 139-140.

³⁵ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 120-124

³⁶ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 137.

³⁷ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 138.

³⁸ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 136.

³⁹ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 113.

⁴⁰ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 114-115.

ștergem pomenirea lui de pe pământ”. Și aceasta voind să facă, dintr-odată a strigat un demon care mergea înainte cu curaj ca să mă nimicească pe mine, urlând: „O, din partea lui Nifon, cel împietrit cu inima, iată, rugăciunea lui ne-a ajuns și aici ca să ne biciuiască pe noi”.⁴¹

Totuși, în două manuscrise⁴², după amenințarea diavolului, apare în text numele Neofit. Acesta nu ar fi altul decât tânărul evlavios care devine ucenicul Sfântului Nifon începând din §132. Însă manuscrisul de la Ierusalim, conform unei mențiuni, a fost cumpărat din Cipru în 1556 și este foarte probabil să fi fost copiat acolo, iar introducerea numelui Neofit să fi fost doar o expresie a evlaviei locale față de Sfântul Neofit Zăvorâtul (sec. al XII-lea), foarte popular în insulă. Un alt manuscris, din secolul al XIV-lea, de la Mănăstirea Dionisiou⁴³ îl numește pe însoțitor Petru, acest nume ajungând până în titlu, și de aceea baza de date *Pinakes* (și *BHG*) numește până astăzi un monah Petru drept autor al *Vieții*⁴⁴.

Versiunea largă a textului a avut o circulație destul de restrânsă, fiind păstrată până astăzi în doar 18 manuscrise grecești din secolele XII-XVIII⁴⁵ și a cunoscut o singură ediție serioasă modernă, a lui Aleksandr Vasilievici Rystenکو⁴⁶, tipărită în 1928 la Odessa, după moartea acestuia, survenită în 1915. Din păcate, această ediție a fost foarte puțin cunoscută, datorită vitregiilor

⁴¹ *Vitae Niphonii ep. Constantianae*, 159.

⁴² *Messina, BRU, cod. S. Sabv. 60* (s. XII/XIII); *Jerusalem, Hagiou Saba, cod. 132* (s. XV).

⁴³ *Athos, Monē Dionysiou, cod. 198* (Lambros 3732) (1334).

⁴⁴ Cf. ALBRECHT BERGER, „Einige bemerkungen zur textgeschichte des Bios des Nephon von Konstantiane”, p. 62.

⁴⁵ A se vedea lista lor *infra*, p. 245

⁴⁶ ALEXANDR VASILIEVICI RYSTENKO, *Матеріали з історії візантійсько-слов'янської літератури та мови*, Odessa, 1928; retip. în *Materialien zur Geschichte der byzantinisch-slavischen Literatur und Sprache*, Leipzig, 1982.

istoriei, însă a fost readusă în atenția lumii academice prin reeditarea ei anastatică la Leipzig în 1982. Volumul lui Rystenکو, a cărui introducere științifică s-a pierdut, este deosebit de important și prin faptul că, pe lângă versiunea greacă largă, conține și alte două versiuni grecești prescurtate (*epitome*) și două traduceri slavone. O altă ediție, a unei versiuni scurte, a elaborat episcopul de Leontopolis, Sofronios Eustratiades în 1936⁴⁷. În prezent, o echipă formată din Albrecht Berger (pentru textul grec), secondat de Vasileios Marinis (traducerea în engleză) și Sergey Ivanov (studiile introductive) lucrează la o așteptată ediție critică.

În cultura română, *Viața Sfântului Nifon* a fost recent resemnificată datorită aprofundărilor academicianului Sorin Dumitrescu, care a acreditat, în teza sa de doctorat⁴⁸, ideea că *Viața Sfântului Nifon* este principală sursă hagiografică pentru reprezentările din frescele medievale moldovenești ale Judecării de Apoi. Ipoteza domnului Dumitrescu cred că rămâne deocamdată la nivel de conjectură⁴⁹ și poate fi, la o analiză atentă, cel puțin pusă sub semnul întrebării. Este foarte posibil ca pictorii medievali să fi cunoscut această *Viață*, și la fel de posibil este să nu o fi cunoscut și folosit, și să se fi bazat pe schițe inspirate din reprezentări similare din lumea ortodoxă. În același timp, Sorin Dumitrescu, neinvestigând circulația textului în perioada medievală, limitându-se la interpretarea imaginilor, nu a luat în calcul și influența viziunii mult mai ample a Judecării de Apoi din *Viața Sfântului Vasile cel Nou*, care pare să fi circulat mult mai mult decât cea a lui Nifon.

⁴⁷ S. EUSTRATIADES, „Ὁ ὁσιος Νήφων, ἐπίσκοπος Κωνσταντιανῆς τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν”, *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, 35, 1936, pp. 204-231.

⁴⁸ SORIN DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc. O investigație artistică a bisericilor-chivot din nordul Moldovei*, Editura Anastasia, București, 2003.

⁴⁹ A se vedea recenziile critice ale lui ANDREI TIMOTIN, în *Revue des études sud-est européennes*, t. XLIV, nr. 1-4, 2006, pp. 473-480, și PETRE GURAN, „O lectură teologico-politică. Chivotele lui Petru Rareș”, *Cuvântul VIII (XIII)*, 2002, nr. 4 (300).

Se păstrează câteva vechi manuscrise românești, ce conțin textul larg al *Vieții Sfântului Nifon*. Am identificat pentru moment doar trei: *BAR rom. 2670* (mijl. sec. al XVIII-lea), *BAR rom. 199* (Căldărușani, înc. sec. al XIX-lea) și *Mănăstirea Secu 73* (înc. sec. al XIX-lea), toate conținând copii ale unei singure traduceri, târzii⁵⁰. De asemenea, un extras al vedeniei Judecății de Apoi, din aceeași traducere, se găsește în miscelaneul patristic din *BAR rom. 2570*, ff. 116-125^v, copiat la 1780 de ierodiaconul Grigorie din Episcopia Râmnicului.

Ediția de față își propune publicarea primei traduceri moderne a textului bizantin extins al *Vieții Sfântului Nifon al Constanțiane* după ediția lui A.V. Rystenko, excepție făcând viziunea Judecății de Apoi, care a fost editată recent de Vasileios Marinis⁵¹, fragment care a stat și la baza paragrafelor 82-95 din ediția de față. Pentru a ușura lectura textului am alcătuit și un plan al său, propunând și unele inter-titluri. Am adăugat la final traducerea singurului canon de rugăciune bizantin către Sfântul Nifon păstrat până astăzi, scris în mod clar pe baza acestei hagiografii, publicat de A. Kominis în *Analecta Hymnica Graeca*⁵².

PR. DRAGOȘ BAHRIM

⁵⁰ Mulțumesc părintelui FILOTHEU BĂLAN de la Mănăstirea Petru Vodă, care a comparat aceste manuscrise și mi-a oferit această prețioasă informație.

⁵¹ VASILEIOS MARINIS, „The Vision of the Last Judgment in the *Vita* of Saint Niphon (BHG 1371z)”, *Dumbarton Oaks Papers*, 71, 2017, pp. 193-227, text grec la pp. 203-227. Traducerea acestui fragment fundamental după această ediție am publicat-o anterior și în: PR. DRAGOȘ BAHRIM, MONAHIA PARASCHEVA ENACHE (trad.), „*Viața Sfântului Nifon al Constanțiane*: Vederea Înfricoșătoarei Judecății”, *Teologie și Viață*, XXX, nr. 9-12, 2020, pp. 204-232.

⁵² GIUSEPPE SCHIRÒ, *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris. IV. Canones decembris* (ed. ATHANASIU KOMINIS), Roma, 1976, pp. 623-630. Ediția se bazează pe manuscrisul unic din sec. al XI-lea sau începutul secolului al XII-lea, *Crypt. Δ. δ. II*, ff. 23^v-26.

PLANUL TEXTULUI

- I. Prolog 1
- II. Copilăria în Halmyropolis 2-6
- III. Sosirea la Constantinopol și începutul studiilor 7-15
- IV. Focul ispitelor 16-24
- V. Pe calea întoarcerii 25-31
- VI. Vederea și minunea Născătoarei de Dumnezeu 32
- VII. O nouă vedenie, în care i se descoperă ispitele demonilor 33
- VIII. Vederea Sfântului Ștefan 34
- IX. Lupta cu judecata și mânia 35
- X. Mireasma îngerului 36
- XI. Lăcomia pânteceleui și războiul curviei 37-38
- XII. Daruri ale Duhului Sfânt și puterea asupra demonilor 39-40
- XIII. Lupta cu iubirea de sine. Smerenia 41-44
- XIV. O nouă ispită a diavolului: întunecarea și necredința 45-47
- XV. Nevoințe ascetice 48
- XVI. Nepătimirea 49
- XVII. Valoarea pocăinței 50-51
- XVIII. Despre slava deșartă și smerenie. Cum să stăm în Biserică 52
- XIX. Rugăciunea și răpirea din Biserica „Sfântul Anastasie” 53-54
- XX. Dialogul cu îngerul păzitor al unui creștin păcătos 55

- XXI. Păcatul desfrânării 56
XXII. Lupta cu somnul. Acoperământul Maicii Domnului 57
XXIII. Slava deșartă 58-59
XXIV. Cum ține Dumnezeu lumea 60
XXV. Darul vederii curselor demonice și a ocrotirii îngerilor
61-62
XXVI. Încununarea celor ce se smeresc 63
XXVII. Mântuirea este posibilă în mijlocul tuturor ispitelor
lunii 64
XXVIII. Mântuirea regelui Solomon 65
XXIX. Lăcomia produce multă disperare la ieșirea din trup 66
XXX. Ce se întâmplă la ieșirea sufletului din trup 67
XXXI. Rugăciunea neîncetată și dragostea pentru Sfântul
Pavel 68
XXXII. Valoarea milosteniei pentru mântuire 69
XXXIII. Demonii și gândurile de hulă 70
XXXIV. Darul contemplației 71-72
XXXV. Vederea lucrărilor demonilor asupra creștinilor 73
XXXVI. Maica Domnului poartă de grijă creștinilor 74
XXXVII. Despre virtuțile etiopienilor 75-77
XXXVIII. Rugăciune pentru ieșirea sufletului din trup 78
XXXIX. Vederea și mângâierea lui Hristos 79
XL. Cum primește Hristos milostenia 80
XLI. Despre disprețul și ocara oamenilor în dobândirea virtu-
ților 81
XLII. Vederea Înfricoșătoarei Judecăți 82-96
XLIII. Marea putere a smereniei 97
XLIV. Împărțășirea și pecetluirea cu Sfântul Sânge al lui
Hristos 98
XLV. Puterea Crucii în războiul duhovnicesc al sfântului 99
XLVI. Strălucirea în rugăciune 100

- XLVII. Trecerea sufletelor prin vămile văzduhului 101-105
 XLVIII. Neputințele diavolului 106-107
 XLIX. Moartea unui păcătos 108
 L. Să nu judecăm pe nimeni 109
 LI. Darul vindecărilor 110-111
 LII. Muștrarea monahului bolnav 112
 LIII. Despre felurimile morților. Istorisiri de suflet folosite
 toare 113-115
 LIV. Rugăciuni de pocăință 116-117
 LV. Vederea Domnului Hristos. Rugăciune 118
 LVI. Dialogul cu îngerul în Biserica „Sfântul Nicolae” 119
 LVII. Vederea duhovnicească a Sfintei Liturghii 120-124
 LVIII. Vederea Domnului Hristos 125
 LIX. Vedenie. Dialog cu îngerii despre lucrarea lor 126
 LX. Vederea limpede a ispitirilor diavolilor 127-129
 LXI. O nouă vedere a Domnului Hristos. Despre pronie și
 harisme 130-131
 LXII. Sfaturi către un tânăr, pentru o viață virtuoasă 132
 LXIII. Rugăciune 133
 LXIV. Războiul nevăzut dintre puterile întunericului și cele
 ale lui Dumnezeu 134-135
 LXV. Rugăciuni de pocăință la moartea năprasnică a unui
 prieten 136
 LXVI. Despre pruncii care mor în molime. Nu va lipsi proroc
 până la sfârșitul veacului 137
 LXVII. Dialog cu un demnitar despre binecuvântarea prun-
 cilor. Sfaturi pentru viața virtuoasă în lume 138
 LXVIII. Dialog cu același, despre învierea morților 139-140
 LXIX. Chemarea și hirotonia ca arhieru al Constanțianei
 141-144
 LXX. Păstor al Constanțianei 145-146

- LXXI. Ocrotirea Constanțianei de ispitele diavolului 147
LXXII. Alte vedenii despre mântuirea creștinilor 148-150
LXXIII. Rugăciune de pocăință 151
LXXIV. Vederea Împărăției cerurilor și a celor gătite de Dumnezeu sfântului. Vestirea ceasului morții 152-154
LXXV. Rugăciune atotcuprinzătoare la ieșirea sufletului său 155
LXXVI. Sfârșitul vieții Cuviosului Nifon. Hristos ia sufletul său 156-157
LXXVII. Îngroparea cu cinste a Sfântului Nifon 158
LXXVIII. Atacuri demonice împotriva scriitorului *Vieții* Sfântului Nifon 159